

SIZOT SUVLARI YUQORI BO'LGAN QISHLOQ XO'JALIGI YERLARIDA O'TKAZILADIGAN MELIORATIV TADBIRLARNING AHAMIYATI

*Andijon qishloq xo'jaligi va agrotexnologiyalar instituti
Gidromelioratsiya yo`nalishi magistranti
Sirochov Abdumutalib Muqumjon o'g'li*

Annotatsiya: Yer sayyorasi insoniyatning umumiy yashash joyi yagona uyi hisoblanadi, unda ekologik halokatni bartaraf qilish mavjud 200dan ortiq davlatlar, qariyb 7 mlrd.ga yaqin insonlarning umumiy vazifasidir. Tabiatni muhofaza qilish, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish xaqaro kelishuv asosida umumjahon miqyosida amalga oshirilgandagina o'z samarasini berishi mumkin.

Kalit so'zlar: sizot suv, qishloq xo'jaligi, melioratsiya, tabiat, resurs.

KIRISH

Yer - xalq boyligi, qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishning bosh vositasi. Tuproqning unumdorligi va ishlab chiqarish quvvatlarini oshirish ko'p jihatdan unga extiyotkorlik, tejamkorlik bilan munosabatda bo'lishga, uni yaxshilashga qaratilgan majmuaga bog'liq.

ADABIYOTLAR SHARHI

Respublikamiz hududida turli iqlim sharoitlari va ko'plab tuproq tiplari tarqalgan bo'lib, bunday sharoitda yuqorida ko'rsatilgan muammolarni hal etish yanada murakkablashadi. Qishloq xo'jaligi yerlari zaminimiz ekologik tizimining asosiy tarkibiy qismi bo'lib, u tabiatning boshqa qismlari suv, o'rmon, hayvonot va o'simlik dunyosi, foydali qazilmalar va boshqa yer osti boyliklari bilan o'zaro chambarchas bog'liq¹. Yer va tuproqsiz boshqa tabiiy resurslardan foydalanib bo'lmaydi. Shuning uchun yerga xo'jasizlarcha munosabatda bo'lish natijasida hozirda va yaqin kelajakda butun atrof tabiiy muhitga zarar yetkazilishi mumkin. Bu faqatgina yer ustki qatlaminin buzilishiga olib kelmasdan – tuproqlar, ularning eroziyasi, sho'rlanishi, botqoqlanishi, kimyoviy va radioaktiv ifloslanishi hamda tabiat kompleksining ekologik yomonlashuviga olib keladi. Aynan shuning uchun ham yerlarni muhofaza qilish jamiyatning barqaror rivojlanishi uchun sharoit yaratish va inson hayoti va faoliyatini ta'minlashda ko'rinadi. Shunga ko'ra qishloq

¹ Maxsudov X.M., Odilov A.A., Eroziyashunoslik.Toshkent.2018yil.

xo‘jaligiga mo‘ljallangan yoki qishloq xo‘jaligiga mo‘ljallanmaganligidan qat’iy nazar barcha yerlar muhofaza qlinishi lozim.

TADQIQOT METODOLOGIYASI VA EMPIRIK TAHLIL

Qishloq xo‘jaligining sug‘oriladigan, sizot suvlari yuqori yerlarida sho‘rlanish va tuz yig‘ilib qolishi xavfi mavjud bo‘lsada, tuproq tarkibida yig‘ilib qolgan zararli kimyoviy moddalar ta‘sirida qishloq xo‘jaligi yerlari o‘z hosildorligini yo‘qotishda davom etmoqda, zero, sho‘rlanishga qarshi kurash choralari yetarlicha emasligini ko‘rsatmoqda. Haddan ziyod sho‘rlangan yerlar hamisha sho‘rlanmagan yerlarga nisbatan kam hosil beradi. Bunday yerlar davlat hamda yerdan foydalanuvchilardan ko‘proq mehnat va mablag‘ sarf etilishini taqozo etadi. Shu bois, yer unumdorligini saqlash va doimiy oshirib borish, undan oqilona va samarali foydalanish davlatning yer sohasidagi siyosatining ajralmas qismi, mamlakat iqtisodiy taraqqiyoti dasturlarining muhim bo‘limi sifatida baholanishi lozim. Tuproqlar sho‘rlanish darajasiga ko‘ra besh guruhga ajratiladi²: 1) sho‘rlanmagan; 2) oz sho‘rlangan; 3) o‘rtacha sho‘rlangan; 4) kuchli sho‘rlangan; 5) sho‘rxokka bo‘linadi. Tuproqlarni sho‘rlanish darajasiga ko‘ra guruhga ajratishda ular tarkibidagi suvda oson eriydigan tuzlarning umumiy miqdoriga va xlor miqdoriga e‘tibor beriladi. Sho‘rlanishning ortishi bilan tuproqning sifati yomonlashadi, unumdorligi pasayadi va melioratsiya tadbirlarini amalga oshirish zarurati tug‘iladi. Sho‘rlangan tuproqlardan qishloq xo‘jaligida foydalanishda ekin ekishdan oldin bunday tuproqli yerlarda quyidagi melioratsiya tadbirlarini to‘la amalga oshirish lozim: - agronomiya talablariga to‘la javob beradigan qoidalar asosida suvdan foydalanish rejalarini puxta ishlab chiqish, yangi sug‘orish sistemasiga o‘tish, sug‘orish shaxobchalaridan gidrotexnika inshootlarini qurish, suvni tejash, uni iflos qilmaslik singari ishlar tuproq sho‘rlanishini oldini olishdagi eng muhim choralardan biri hisoblanadi; - sizot sho‘r suvlarning kapillyar yo‘llar orqali uzluksiz ravishda pastdan yuqoriga ko‘tarilishini to‘xtatish va tuproqda yig‘ilgan zararli tuzlarni yo‘qotish yo‘li bilan sho‘rxoklar va turli darajada sho‘rlangan tuproqlar sho‘rini ketkazish va ularni yaxshilash mumkin; - tuproqlarning fizikaviy va ximiyaviy xususiyatlarini yaxshilash uchun bu tuproqlarga, albatta, gips solish kerak³. Uning xususiyati shundaki, tuproqning singdiruvchi kompleksidagi natriy va kalsiyni siqib chiqaradi, shuningdek, tuproqning fizikaviy holatini yaxshilaydi; - sho‘rtob va sho‘rtobli tuproqlarga o‘g‘it

² O‘zbekiston tuproqlari. U.Tojiev, X.Namozov, Sh.Nafetdinov. 2018

³ Ramzanov O., Yusupbekov O. Tuproqshunoslik va dehqonchilik «Sharq» nashriyoti Toshkent-2003

solish, sho‘rtobli qatlamni ag‘darib chuqur haydash, sug‘orish ishlarini keng ko‘lamda joriy qilish, zovurlar qazib ularning sathini pasaytirish kabi tadbirlar tuproqning fizikaviy va ximiyaviy xususiyatlarini yaxshilaydi, unumdorligini oshirishdagi asosiy tadbirlardan hisoblanadi. Agar agromeliorativ tadbirlar o‘z vaqtida va to‘g‘ri qo‘llanilsa, bu tuproqlarda ekin ekib, ulardan muttasil yuqori hosil olish mumkin; - sho‘rlangan tuproqlarni yuvish eng asosiy meliorativtadbir hisoblanib, bunda gorizental va vertikal zovurlarning yaxshi ishlashinita‘minlab, keyin yuvish kerak. Tuproq sho‘rini yuvishda sho‘r yuviladigan suvning me‘yori tuproqning sho‘rligiga, sizot suvlarining chuqurligi va sho‘rligiga e‘tibor qilinmasa, sho‘rlanish yanada ortadi. To‘g‘ri almashlab ekish sho‘rlanadigan va botqoqlashadigan yerlarning meliorativ holatini yaxshilaydi, tuproq unumdorligini oshiradi hosildorlikni ko‘paytiradi. Almashlab ekishning meliorativ ta‘siri- tuproq hosildor bo‘ladi, unda organik va ozuqa moddalar ko‘payadi, fizik xossasi yaxshilanadi, namlik esa kamroq bug‘lanadi. Bugungi kunda sayyoramiz aholisiga nisbatan haydaladigan yer 10-20 yil avvalgidan kamroq to‘g‘ri kelishini nazarda tutsak, tuproq unumdorligini oshirish, qishloq xo‘jalik ekinlarining hosildorligini ikki karra, uch karra ko‘paytirish yaqin kelajakda dehqonchilikning asosiy vazifasi bo‘lib qolishi lozimligi yaqqol namoyon bo‘ladi. Afsuski, bugungi kunda tuproq qatlami yemirilmoqda, yaxshi unumdor yerlar kamayib bormoqda, tobora jadallik bilan tanazzulga yuz tutmoqda. Yer resurslaridan har tomonlama oqilona foydalanmay, tuproq qatlamini turli yemirilish-eroziyalanish va boshqa salbiy ta‘sirlardan muhofaza qilish choralari kuchaytirmay, qishloq xo‘jaligi bilan aloqador bo‘lgan, maqsadli yerlarni tejab-tergab ishlatish yo‘llarini qilmay turib, yuqorida sanab o‘tilgan muammolarni hal etishning imkoni mavjud emas. Tuproqning unumdorligini oshirish ko‘p jihatdan unga ehtiyotkorlik va tejamkorlik bilan munosabatda bo‘lishga, uni yaxshilashga qaratilgan tadbirlar majmuasiga bog‘liq.

XULOSA VA MUNOZARA

Shularni e‘tiborga olgan holda, qishloq xo‘jalik ishlab chiqarishini izchillik bilan jadallashtirish, yer fondidan oqilona foydalanish, sug‘oriladigan har gektarining unumdorligini, uning iqtisodiy samaradorligini oshirish bilan bog‘liq muammolaryechimini ishlab chiqish g‘oyat muhim ahamiyat kasb etadi. Bu borada tuproq unumdorligini saqlash, yil sayin muntazam oshirib borish qishloq xo‘jalik mutaxassislari zimmasidagi muhim vazifa hisoblanadi. Hozirgi vaqtda qishloq xo‘jaligida foydalaniladigan yerlarning meliorativ holatini yaxshilash, tuproq

unumdorligini tiklash va meliorativ tizimlar qurish, ulardan foydalanishga bog‘liq tabirlar o‘tkazishga davlat tomonidan katta mablag‘lar ajratilayotganligi bejiz emas.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Maxsudov X.M., Odilov A.A., Eroziyashunoslik.Toshkent.2018yil.
2. O‘zbekiston tuproqlari. U.Tojiev, X.Namozov, Sh.Nafetdinov. 2018
3. Abdullaev S.A., Nomozov X.Q. Tuproq melioratsiyasi «O‘zbekiston milliy entsiklopediyasi»Davlat ilimiy nashriyoti, Toshkent-2011
4. Ramzanov O., Yusupbekov O. Tuproqshunoslik va dehqonchilik «Sharq» nashriyoti Toshkent-2003
5. www.ziyonet.uz